

Upośledzenie umysłowe — Pedagogika

pod redakcją

Kazimierza Kirejczyka

Państwowe
Wydawnictwo Naukowe
Warszawa 1981

ZESPÓŁ AUTORSKI: *Halina Borzyszkowska, Tadeusz Gałkowski, Jan Jasiński, Helena Łaś, Kazimierz Kirejczyk, Janusz Kostrzewski, Maria Marek-Ruka, Teresa Małkowska, Irena Muszyńska, Hanna Olechnowicz, Jan Pańczyk, Ignacy Wald*

Okładkę projektował Zbigniew Rudziński

Redaktor Barbara Dmowska

Redaktor techniczny Janusz Malinowski

Korektorzy: Janina Bartkowska, Irena Grzeszczak,
Izabela Pieniążek, Irena Sikorska,
Bożena Zmitrowicz

Tytuł dotowany przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania

© Copyright by Państwowe Wydawnictwo Naukowe
Warszawa 1981

ISBN 83-01-02253-1

6257/101

SPIS RZECZY

Przedmowa (Kazimierz Kirejczyk)	5
Część Pierwsza. UPOŚLEDZENI UMYSŁOWO W SPOŁECZEŃSTWIE	11
1. Z historii pedagogiki specjalnej (Kazimierz Kirejczyk)	11
1.1. Wprowadzenie	11
1.2. Czynniki decydujące o stosunku społeczeństw i państw do upośledzo- nych	13
1.3. Rozwój opieki pedagogicznej nad głębiej upośledzonymi umysłowo	19
1.4. Początki szkolnictwa dla dzieci lekko upośledzonych umysłowo	27
1.5. Szkolnictwo specjalne dla upośledzonych umysłowo w okresie między- wojennym	36
1.6. Kształcenie specjalne po drugiej wojnie światowej	47
2. Podstawowe wiadomości o upośledzeniu umysłowym (Janusz Kostrzew- ski, Ignacy Wald)	52
2.1. Mózgowe mechanizmy sterujące zachowaniem (I. Wald)	52
2.2. Poglądy na upośledzenie umysłowe (J. Kostrzewski)	54
2.3. Globalne i parcjalne dysfunkcje intelektualne (J. Kostrzewski)	65
2.4. Kryteria upośledzenia umysłowego (J. Kostrzewski)	71
2.5. Klasyfikacja upośledzenia umysłowego (J. Kostrzewski)	73
2.6. Metody diagnozy upośledzenia umysłowego (J. Kostrzewski)	80
2.7. Etiologia upośledzenia umysłowego (I. Wald)	86
2.8. Epidemiologia upośledzenia umysłowego (I. Wald)	95
3. Charakterystyka osób upośledzonych umysłowo (Janusz Kostrzewski)	97
3.1. Osoby głęboko upośledzone umysłowo	97
3.2. Osoby znacznie upośledzone umysłowo	105
3.3. Osoby umiarkowanie upośledzone umysłowo	110
3.4. Osoby lekko upośledzone umysłowo	114
3.5. Osoby o niższym niż przeciętny poziomie sprawności intelektualnych	118
3.6. Indywidualne zróżnicowanie osób upośledzonych umysłowo	122
3.7. Problem dynamiki rozwoju osób niedorozwiniętych umysłowo	126
4. Współczesne sposoby rozwiązywania problemu upośledzonych umysłowo (Kazimierz Kirejczyk, Janusz Kostrzewski, Ignacy Wald)	130
4.1. Sposoby rozwiązywania zagadnienia upośledzonych umysłowo dawniej a dzisiaj (K. Kirejczyk)	130
4.2. Zapobieganie medyczne (I. Wald)	131
4.3. Udział psychologów we wtórnym i trzeciorzędowym zapobieganiu upo- śledzeniu umysłowemu (J. Kostrzewski)	132
4.4. Działalność zapobiegawcza pedagogów (K. Kirejczyk)	137
4.5. Oddziaływanie pedagogiczne (K. Kirejczyk)	138

4.6. Opieka nad upośledzonymi umysłowo (K. Kirejczyk, J. Kostrzewski, I. Wald)	138
4.7. Powiązanie ze sobą form rozwiązywania problemu upośledzonych umysłowo (K. Kirejczyk)	139
Część druga. PODSTAWY PEDAGOGIKI UPOŚLEDZONYCH UMYŚLOWO .	142
5. Pedagogika specjalna i pedagogika upośledzonych umysłowo jako nauka (Kazimierz Kirejczyk)	142
5.1. Istota pedagogiki specjalnej	142
5.2. Kierunki pedagogiki specjalnej	159
5.3. Pedagogika upośledzonych umysłowo	171
6. Cele wychowania i nauczania upośledzonych umysłowo w wysoko rozwiniętym społeczeństwie socjalistycznym (Kazimierz Kirejczyk)	179
6.1. Ideał, cele i zadania wychowania w pedagogice specjalnej	179
6.2. Cele wychowania w pedagogice upośledzonych umysłowo	187
7. Istota procesu nauczania, dobór i układ treści kształcenia specjalnego (Kazimierz Kirejczyk)	194
7.1. Istota nauczania osób z odchyleniami rozwojowymi	195
7.2. Dobór treści nauczania	199
7.3. Układ treści nauczania w szkolnictwie specjalnym	206
7.4. Dobór i układ treści kształcenia upośledzonych umysłowo	208
8. Motywacja uczenia się dzieci upośledzonych umysłowo (Halina Borzyszkowska)	213
8.1. Motywy jako czynnik efektywności uczenia się	213
8.2. Kształtowanie motywów uczenia się upośledzonych umysłowo	219
9. Zasady pedagogiki upośledzonych umysłowo (Kazimierz Kirejczyk)	225
9.1. Pojęcie i podział zasad w pedagogice specjalnej	225
9.2. Zasady ogólne w pedagogice upośledzonych umysłowo	230
10. Metody pracy pedagogicznej z upośledzonymi umysłowo (Kazimierz Kirejczyk)	246
10.1. Pojęcie i podział metod w pedagogice specjalnej	246
10.2. Metody specjalnego nauczania upośledzonych umysłowo	248
10.3. Metody wychowania ukierunkowującego upośledzonych umysłowo	259
10.4. Metody specjalnego oddziaływania interwencyjnego na odchylenia rozwojowe	262
11. Środki oddziaływania pedagogicznego w pracy z upośledzonymi umysłowo (Kazimierz Kirejczyk)	264
11.1. Definicja i klasyfikacja środków pedagogicznych w pedagogice specjalnej	264
11.2. Środki dydaktyczne w pedagogice specjalnej i pedagogice upośledzonych umysłowo	265
11.3. Środki wychowania ukierunkowującego w pedagogice specjalnej i oligofrenopedagogice	268
11.4. Środki interwencyjnego oddziaływania na odchylenia rozwojowe	270
12. Formy pracy pedagogicznej z upośledzonymi umysłowo (Kazimierz Kirejczyk)	272
12.1. Podstawy podziału organizacyjnych form pracy pedagogicznej w szkołach specjalnych	272
12.2. Organizacyjne formy oddziaływania pedagogicznego w kształceniu specjalnym związane z liczbą uczniów	274

12.3. Instytucjonalne formy specjalnego oddziaływania pedagogicznego	279
13. Organizacja procesu dydaktycznego w szkołach specjalnych (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	284
13.1. Czynniki kształtujące organizację pracy z upośledzonymi umysłowo	284
13.2. Nauczanie całościowe	289
13.3. Nauczanie skorelowane	290
13.4. Nauczanie przedmiotowe	292
13.5. Organizacja jednostki dydaktycznej w szkołach specjalnych	293
13.6. Nauczanie a wychowanie i interwencyjne oddziaływanie na odchylenia rozwojowe	301
14. Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne oraz czas wolny dzieci upośledzonych umysłowo (<i>Halina Borzyszkowska</i>)	303
14.1. Znaczenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych w rewalidacji upośledzonych umysłowo	303
14.2. Zajęcia pozalekcyjne dzieci upośledzonych umysłowo	305
14.3. Zajęcia pozaszkolne dzieci upośledzonych umysłowo	309
14.4. Czas wolny dzieci upośledzonych umysłowo	312
15. Współpraca szkoły z domem i środowiskiem (<i>Halina Borzyszkowska</i>)	316
15.1. Konieczność i znaczenie współpracy szkoły specjalnej z domem rodzinnym, internatem i środowiskiem społecznym w rehabilitacji jednostek upośledzonych umysłowo	316
15.2. Formy i metody współpracy szkoły specjalnej z domem rodzinnym, internatem i środowiskiem społecznym	318
15.3. Działalność komitetu rodzicielskiego i opiekuńczego w szkole specjalnej	327
16. Orzekanie i kierowanie upośledzonych umysłowo do kształcenia specjalnego (<i>Kazimierz Kirejczyk, Janusz Kostrzewski</i>)	330
16.1. Znaczenie i podstawowe czynności w procesie orzekania i kierowania (<i>K. Kirejczyk</i>)	330
16.2. Dotychczasowe formy selekcji i przepisy obowiązujące w tym zakresie (<i>K. Kirejczyk</i>)	332
16.3. Przepisy obecnie obowiązujące (<i>K. Kirejczyk</i>)	333
16.4. Wstępne wykrywanie dzieci podejrzanych o niedorozwój umysłowy (<i>J. Kostrzewski</i>)	335
16.5. Badania diagnostyczne dzieci podejrzanych o upośledzenie umysłowe (<i>K. Kirejczyk, J. Kostrzewski</i>)	337
16.6. Orzekanie i kierowanie dzieci do odpowiednich instytucji kształcenia specjalnego (<i>K. Kirejczyk</i>)	345
Część trzecia. REHABILITACJA UPOŚLEDZONYCH UMYSŁOWO	347
17. Praca opiekuńczo-wychowawcza z osobami głęboko upośledzonymi umysłowo (<i>Hanna Olechnowicz</i>)	347 ✓
17.1. Pielęgnacja wychowująca	348
17.2. Kształtowanie umiejętności porozumiewania się	351
17.3. Terapia zajęciowa	353
17.4. Napięcie psychiczne i sposoby jego redukowania	357
17.5. Opieka nad osobami głęboko upośledzonymi umysłowo	358
17.6. Znaczenie wczesnego wychowania dzieci głęboko upośledzonych umysłowo	360

✓ 18. Wychowanie dzieci znacznie i umiarkowanie upośledzonych umysłowo w wieku poprzedzającym obowiązek szkolny (<i>Tadeusz Gałkowski</i>)	361
18.1. Potrzeba jak najwcześniejszego wykrywania upośledzeń	361
18.2. Przedszkola dla dzieci znacznie i umiarkowanie upośledzonych	364
✓ 18.3. Współpraca rodziców z przedszkolem specjalnym	370
✓ 19. Wychowanie dzieci znacznie i umiarkowanie upośledzonych umysłowo w „szkołach życia” (<i>Tadeusz Gałkowski</i>)	373
19.1. Potrzeba organizowania „szkół życia”	373
19.2. Cele, zadania i program „szkół życia”	375
19.3. Formy i metody wychowania i nauczania w „szkołach życia”	377
19.4. Wychowawczo-rehabilitacyjna organizacja środowiska	382
19.5. Przesposobienie do pracy	383
19.6. Specjaliści uczestniczący w procesie rehabilitacji	385
✓ 19.7. Czynniki utrudniające rehabilitację upośledzonych umysłowo	387
20. Zatrudnianie osób znacznie i umiarkowanie upośledzonych umysłowo i dalsza opieka nad nimi (<i>Tadeusz Gałkowski</i>)	388
20.1. Możliwości zatrudniania osób głębiej upośledzonych umysłowo	388
20.2. Efekty zatrudniania i trudności związane z adaptacją zawodową głębiej upośledzonych umysłowo	391
20.3. Opieka nad pracownikami upośledzonymi umysłowo w zakładach pracy	393
20.4. Realizacja potrzeb osób upośledzonych umysłowo przez instytucje i organizacje społeczne	395
Część czwarta. NAUCZANIE I WYCHOWANIE DZIECI LEKKO UPOŚLEDZONYCH UMYSŁOWO W PRZEDSZKOLACH I KLASACH POCZĄTKOWYCH	399
✓ 21. Metoda Decroly’ego, metoda ośrodków zainteresowań a metoda ośrodków pracy (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	399
21.1. Metoda Decroly’ego metodą ośrodków zainteresowań w Polsce	399
21.2. Metoda ośrodków pracy	408
22. Założenia wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego dzieci lekko upośledzonych umysłowo (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	416
22.1. Pojęcie wychowania przedszkolnego i jego organizacja na świecie	416
22.2. Wychowanie przedszkolne w Polsce	419
22.3. Założenia nauczania początkowego	424
23. Praca pedagogiczna z dziećmi lekko upośledzonymi umysłowo w klasach I - III (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	429
23.1. Zadania i podstawowe założenia pracy pedagogicznej w klasach I - III	429
23.2. Okres wstępny w pracy klasy I	433
23.3. Środowisko społeczno-przyrodnicze w klasach I - III	441
23.4. Język polski w klasach I - III	444
23.5. Matematyka w klasach I - III	456
23.6. Nauczanie innych przedmiotów w klasach I - III	468
Część piąta. PRZYGOTOWANIE DO ŻYCIA I PRACY UCZNIÓW LEKKO UPOŚLEDZONYCH UMYSŁOWO W KLASACH IV - X	475
24. Podstawowe założenia pracy pedagogicznej w klasach IV - X (<i>Jan Pańczyk</i>)	475
24.1. Charakterystyczne cechy rozwoju psychofizycznego uczniów lekko upośledzonych umysłowo a wymagania programowe w klasach IV - X	475

24.2. Od nauczania całościowego do nauczania przedmiotowego	478
24.3. Modyfikacja i unowocześnianie procesu nauczania w klasach IV - X	481
24.4. Rola i zadania kadry pedagogicznej szkoły specjalnej	484
24.5. Wyniki nauczania	486
25. Przygotowanie upośledzonych umysłowo do życia w środowisku społecznym i przyrodniczym (<i>Teresa Małkowska</i>)	487
25.1. Środowisko człowieka	487
25.2. Nauczanie przyrody w szkole specjalnej	493
25.3. Przystosowanie się człowieka do środowiska	495
25.4. Specyfika przekazywania wiadomości o środowisku społecznym i przyrodniczym	505
26. Język ojczysty w procesie kształcenia upośledzonych umysłowo (<i>Maria Marek-Ruka</i>)	508
26.1. Rola i znaczenie języka ojczystego	508
26.2. Charakterystyka programu nauczania języka polskiego w klasach IV - X dla dzieci upośledzonych umysłowo	509
26.3. Specyfika nauczania języka polskiego	513
26.4. Trudności w nauczaniu języka polskiego	519
27. Matematyka w szkole specjalnej i w życiu upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim (<i>Irena Muszyńska</i>)	523
27.1. Potrzeba i zakres nauczania matematyki	524
27.2. Specyfika nauczania matematyki upośledzonych umysłowo	526
27.3. Wykorzystanie wiedzy matematycznej w szkole i w życiu	536
28. Usprawnienie fizyczne dzieci lekko upośledzonych umysłowo (<i>Jan Pańczyk</i>)	538
28.1. Podstawowe pojęcia dotyczące rozwoju fizycznego	538
28.2. Metody oceny i kontroli rozwoju fizycznego i postawy ciała	540
28.3. Rozwój fizyczny dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim	542
28.4. Cechy motoryczne dzieci lekko upośledzonych umysłowo	549
28.5. Usprawnienie fizyczne dzieci lekko upośledzonych umysłowo	550
28.6. Baza i kadra ułatwiająca realizację programu wychowania fizycznego w szkołach dla lekko upośledzonych umysłowo	557
29. Nauczanie muzyki (<i>Jan Jasiński</i>)	558
29.1. Pojęcie muzyki i umuzykalniania	558
29.2. Umuzykalnienie dzieci lekko upośledzonych umysłowo i jego rola w oddziaływaniu pedagogicznym	560
29.3. Formy oddziaływania muzycznego	562
29.4. Organizacja nauczania muzyki	565
29.5. Metody i środki dydaktyczne	567
29.6. Nauczyciel muzyki	568
29.7. Rezultaty pracy	569
30. Kształcenie zawodowe lekko upośledzonych umysłowo (<i>Kazimierz Kirejczyk, Jan Pańczyk</i>)	570
30.1. Przygotowanie upośledzonych umysłowo do pracy (<i>K. Kirejczyk</i>)	570
30.2. Propedeutyka przysposobienia do pracy (<i>K. Kirejczyk</i>)	575
30.3. Przysposobienie zawodowe (<i>K. Kirejczyk</i>)	579
30.4. Kwalifikowanie dzieci upośledzonych umysłowo do odpowiednich zawodów (<i>J. Pańczyk</i>)	584

30.5. Założenia kształcenia zawodowego młodzieży lekko upośledzonej umysłowo (<i>J. Pańczyk</i>)	585
30.6. Teoretyczne kształcenie zawodowe (<i>J. Pańczyk</i>)	589
30.7. Praktyczna nauka zawodu (<i>J. Pańczyk</i>)	592
30.8. Osiągnięcia i braki kształcenia zawodowego (<i>J. Pańczyk</i>)	597
31. Praca pedagogiczna z dziećmi ze sprzężonymi upośledzeniami (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	600
31.1. Dzieci z dodatkowymi upośledzeniami i organizacja ich kształcenia	600
31.2. Praca z dziećmi umysłowo upośledzonymi niedostosowanymi społecznie	602
31.3. Nauczanie i wychowanie dzieci umysłowo upośledzonych głuchych	606
31.4. Nauczanie i wychowanie dzieci umysłowo upośledzonych niewidomych	613
31.5. Nauczanie i wychowanie dzieci upośledzonych umysłowo z innymi sprzężonymi upośledzeniami	619
32. Zatrudnienie, opieka i kształcenie ustawiczne lekko upośledzonych umysłowo (<i>Helena Łaś, Jan Pańczyk</i>)	620
32.1. Zatrudnienie młodzieży lekko upośledzonej umysłowo (<i>H. Łaś</i>)	620
32.2. Opieka i pomoc absolwentom szkół specjalnych dla upośledzonych umysłowo w okresie adaptacji zawodowej (<i>H. Łaś</i>)	622
32.3. Lekko upośledzeni umysłowo jako pracownicy uspołecznionych zakładów pracy (<i>H. Łaś</i>)	625
32.4. Kształcenie ustawiczne (<i>J. Pańczyk</i>)	627
Część szósta. SYSTEM KSZTAŁCENIA UPOŚLEDZONYCH UMYŚLOWO	630
33. Kryteria demokratyczne organizacji szkolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa specjalnego dla upośledzonych umysłowo (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	630
33.1. Wprowadzenie	630
33.2. Powszechność nauczania	631
33.3. Bezpłatność nauczania	633
33.4. Państwowość szkoły	634
33.5. Jednolitość i drożność szkoły	636
33.6. Świeckość szkoły	637
33.7. Samokształcenie i kształcenie ustawiczne	638
33.8. Stopniowe przekształcanie systemu szkolnego we wszechstronny system oświatowo-wychowawczy	639
33.9. Oparcie systemu nauczania i wychowania na badaniach naukowych	640
33.10. Wczesne wykrywanie upośledzeń i koordynacja zabiegów profilaktycznych	642
33.11. Zróżnicowanie i elastyczność organizacyjna oddziaływań pedagogicznych	645
34. Organizacja szkolnictwa dla upośledzonych umysłowo w Polsce (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	647
34.1. Szkolnictwo specjalne dla dzieci upośledzonych w Polsce międzywojennej	647
34.2. Ewolucja i okresy organizacji szkolnictwa specjalnego w Polsce Ludowej	650
34.3. Selekcja dzieci upośledzonych umysłowo	656
34.4. Przedszkola dla dzieci upośledzonych umysłowo	657
34.5. Szkoły podstawowe dla upośledzonych umysłowo	659
34.6. Szkoły zawodowe dla upośledzonych umysłowo	664
34.7. Zakłady specjalne i ośrodki szkolno-wychowawcze	665
34.8. Placówki kształcenia dzieci głębiej upośledzonych umysłowo i dzieci z dodatkowymi upośledzeniami	667
34.9. Dotychczasowe prace nad reformą kształcenia specjalnego	669

35. Kadry kształcenia specjalnego (<i>Kazimierz Kirejczyk, Maria Marek-Ruka</i>)	672
35.1. Ewolucja poglądów na sprawę kadr (<i>K. Kirejczyk</i>)	672
35.2. Zróżnicowanie zapotrzebowania na kadry (<i>K. Kirejczyk</i>)	674
35.3. Charakterystyczne cechy osobowości nauczyciela-wychowawcy dzieci upośledzonych umysłowo (<i>K. Kirejczyk</i>)	678
35.4. Stopień zaspokojenia potrzeb kadrowych (<i>K. Kirejczyk</i>)	684
35.5. Kształcenie kadr dla szkolnictwa specjalnego (<i>K. Kirejczyk, M. Marek-Ruka</i>)	686
35.6. Doksztalcanie i doskonalenie zawodowe nauczycieli szkolnictwa specjalnego (<i>K. Kirejczyk, M. Marek-Ruka</i>)	695
36. Baza szkolnictwa dla upośledzonych umysłowo (<i>Jan Pańczyk</i>)	703
36.1. Warunki lokalowe szkół i placówek specjalnych	703
36.2. Wyposażenie pomieszczeń dydaktycznych i pomocniczych	706
36.3. Urządzenie i wyposażenie internatu	708
36.4. Środki finansowe szkół	709
36.5. Możliwości poprawy bazy szkolnictwa dla upośledzonych umysłowo	711
37. Sprzymierzeńcy kształcenia upośledzonych umysłowo (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	713
37.1. Uwagi wstępne	713
37.2. Sekcja Szkolnictwa Specjalnego ZNP	714
37.3. Organizacje rodziców	715
37.4. Organizacje inwalidzkie	717
37.5. Polski Zespół do Badań Naukowych nad Upośledzeniem Umysłowym przy ZG TPD	718
37.6. Polskie Towarzystwo Walki z Kalectwem	719
37.7. Inne organizacje przychodzące z pomocą ludziom upośledzonym	720
38. Perspektywy pedagogiki specjalnej i kształcenia specjalnego (<i>Kazimierz Kirejczyk</i>)	723
38.1. Uzasadnienie słuszności kształcenia specjalnego	723
38.2. Odchylenia rozwojowe w ramach populacji dziecięcej	725
38.3. Podstawowe kierunki przemian	730
38.4. Czynniki warunkujące korzystne przemiany pedagogiki i kształcenia specjalnego	736
Bibliografia	743
Indeks nazwisk	770
Indeks rzeczowy	775

PRZEDMOWA

Ludzie niepełnosprawni, w różny sposób upośledzeni istnieli już od chwili pojawienia się, w wyniku ewolucji, człowieka na ziemi. Zainteresowanie się tymi ludźmi nastąpiło jednak znacznie później. Wśród różnego rodzaju ustosunkowania się człowieka do osób niepełnosprawnych spotykamy najpierw tolerowanie ich, następnie pozbawienie — z różnych względów — życia, potem opiekę charytatywną nad nimi, mającą na celu zapewnienie im podstawowych warunków egzystencji. W miarę rozwoju nauki zaczęły rodzić się formy opieki pedagogicznej: najpierw indywidualne nauczanie i wychowanie dzieci pochodzących z warstw uprzywilejowanych, później zbiorowe w szkołach specjalnych. Wreszcie w ostatnich dziesiątkach lat zaczęły się nasilać poczynania profilaktyczne zmierzające do zapobiegania upośledzeniom.

W ramach obecnie przyjętych i najczęściej stosowanych sposobów rozwiązywania zagadnienia ludzi niepełnosprawnych wysuwają się właśnie na czoło: profilaktyka w powiązaniu z leczeniem, wychowanie i nauczanie mające na celu przygotowanie tych ludzi do pożytecznego i dającego zadowolenie życia, w uzasadnionych przypadkach opieka społeczna.

Niepełnosprawność człowieka występuje w postaci: wad zmysłów (zwłaszcza wzroku i słuchu), upośledzenia umysłowego, kalectw narządu ruchu, przewlekłych chorób i niedostosowania społecznego. Niniejsza praca dotyczy przede wszystkim osób upośledzonych umysłowo. Interesujące nas tutaj nauczanie i wychowanie dzieci upośledzonych umysłowo zajmują szczególne miejsce w pedagogice specjalnej. Wynika to stąd, iż odsetek tych dzieci jest stosunkowo wysoki i sięga 2 - 3%, a ponadto jest to problem szczególnie trudny do rozwiązania. Początkowo mało nim się zajmowano, lecz od chwili znalezienia w 1799 r. w lasach Aveyronu we Francji dzikiego chłopca, Wiktora, próbowali rozwiązać ten problem lekarze, pedagodzy i psychologowie: J. M. G. Itard, E. Séguin, G. Ferrus, J. J. Gugenbühl, G. Jahn, O. Decroly, M. Montessori, Sancte de Sanctis, M. Grzegorzewska, G. Barczy i wielu innych już nam współczesnych ludzi nauki. Ostatnie wyniki badań teoretycznych i prace praktyczne

wskazują, iż możliwe jest osiągnięcie znacznie lepszych rezultatów w wychowaniu i nauczaniu tych dzieci, niż do niedawna jeszcze sądzono.

Pierwsza szkoła specjalna na świecie dla umiarkowanie i znacznie upośledzonych umysłowo powstała ponad 140 lat temu (Bicêtre, 1837), a pierwsza klasa specjalna dla upośledzonych umysłowo w stopniu lekkiem — ponad 110 lat temu (Drezno, 1867). W Polsce szkolnictwo specjalne dla lekko upośledzonych umysłowo istnieje od ponad 80 lat (Poznań, 1897). Osiągnięcia okresu międzywojennego zamykały się liczbą 74 szkół z 9200 dziećmi i 356 nauczycielami. W roku szkolnym 1977/78 było 646 specjalnych przedszkoli, szkół podstawowych i zawodowych oraz 1423 klas specjalnych z ogólną liczbą 92 364 dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo. W szkolnictwie tym pracowało 9824 nauczycieli i wychowawców (*Informacja o stanie i potrzebach w zakresie kształcenia i wychowania specjalnego dzieci upośledzonych umysłowo*, 1978). Rozwój tego szkolnictwa będzie trwał nadal, gdyż daleki jest jeszcze od zaspokojenia potrzeb społecznych w tym zakresie.

Przedstawiony stan rzeczy oraz obowiązkowe podniesienie kwalifikacji nauczycieli do poziomu studiów magisterskich doprowadziły do kształcenia ich w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych w ramach kierunku pedagogiki specjalnej — pedagogiki upośledzonych umysłowo. To również spowodowało wzrost liczby studentów na dziennych i zaocznych studiach magisterskich oraz na studiach podyplomowych. Sytuacja studentów na wymienionych studiach nie jest łatwa ze względu na brak literatury z tej dziedziny. W okresie międzywojennym ukazały się jedynie prace monograficzne M. Wawrzynowskiego (1927 i 1931). Po wojnie było ich już znacznie więcej, m.in. prace J. Różyckiej (1959), K. Kirejczyka (1964 i 1967), S. Dziedzica (1970), T. Gałkowskiego (1972), Z. Sękowskiej (1974), O. Lipkowskiego (1977) oraz takie tłumaczenia, jak A. M. Clarke i A. D. B. Clarke'a *Upośledzenie umysłowe* (1969) i N. G. Haringa i R. L. Schiefelbuscha *Metody pedagogiki specjalnej* (1973). Nie mieliśmy jednak opracowań obejmujących całokształt zagadnień pedagogiki upośledzonych umysłowo. Pierwszą tego typu pracą jest skrypt K. Kirejczyka *Oligofrenopedagogika* (1978), drugą ma być niniejszy podręcznik.

Praca ta jest przeznaczona przede wszystkim dla:

a) studentów studiów dziennych przygotowujących się na wyższych uczelniach akademickich do pracy pedagogicznej w charakterze nauczycieli i wychowawców dzieci umysłowo upośledzonych;

b) coraz liczniejszej grupy studentów studiów podyplomowych, którzy posiadają kierunkowe studia magisterskie (z matematyki, biologii, geografii itp.) i przygotowują się z zakresu pedagogiki specjalnej do pracy w charakterze nauczycieli w klasach starszych szkół specjalnych.

c) studentów studiów zaocznych: nauczycieli, wychowawców i innych

pedagogów pracujących w placówkach szkolnictwa specjalnego dla dzieci upośledzonych umysłowo, lecz nie posiadających specjalistycznego przygotowania do tej pracy;

d) nauczycieli, wychowawców i innych pracowników pedagogicznych pracujących z dziećmi umysłowo upośledzonymi lub w nadzorze pedagogicznym, którzy poprzez egzaminy eksternistyczne i kwalifikacyjne starają się uzupełnić swe wykształcenie;

e) nauczycieli posiadających ogólnopedagogiczne i specjalistyczne kwalifikacje, którzy w ramach samokształcenia i kształcenia ustawicznego chcą swoją wiedzę uzupełnić, pogłębić i unowocześnić;

f) rodziców dzieci upośledzonych umysłowo, którzy chcą prawidłowo ukierunkować swe postępowanie w stosunku do tych dzieci, oraz dla innych osób zainteresowanych zagadnieniami związanymi z upośledzeniem umysłowym.

Opracowanie niniejszej publikacji sprawiało spore trudności. Nie mamy do tej pory żadnego podręcznika akademickiego z zakresu pedagogiki upośledzonych umysłowo. Został wprowadzie napisany wspomniany wyżej skrypt *Oligofrenopedagogika*, ale ukazał się on dopiero w końcu 1978 r. i nie przeszedł „ogniowej” krytyki korzystających z niego osób i dlatego nie mógł być wielką pomocą dla opracowujących niniejszy podręcznik. Skrypt ten omawia poza tym ograniczony zakres zagadnień, problematyka zaś niniejszego podręcznika jest znacznie obszerniejsza. W skład jej wchodzi bowiem dodatkowo podstawowe zagadnienia metodyczne odnoszące się przede wszystkim do dzieci lekko i głębiej upośledzonych umysłowo oraz zagadnienia dzieci upośledzonych umysłowo z dodatkowymi, sprzężonymi upośledzeniami. Jest to zatem książka, która z głównych zarysach stara się zaspokoić potrzeby osób studiujących i nauczycieli już pracujących w zakresie dwóch podstawowych przedmiotów na tym kierunku studiów: oligofrenopedagogiki (pedagogiki upośledzonych umysłowo) i metodyki nauczania upośledzonych umysłowo, która w programie studiów jest wydzielona z oligofrenopedagogiki i traktowana jako oddzielny przedmiot posiadający przeznaczone na ten cel odrębne godziny wykładów, ćwiczeń i praktyk.

Następna dodatkowa trudność przy opracowywaniu tego podręcznika polegała na tym, że powstawał on w końcowym okresie ostatecznego kształtowania się reformy systemu edukacji narodowej, w pierwszym roku wprowadzania nowych programów do klasy I omawianych szkół specjalnych. Programy klas średnich i starszych dla tych szkół są jeszcze w stadium opracowywania. Poza tym następują zmiany organizacyjne, zwłaszcza w zakresie wymiaru godzin nauczania przedmiotów ogólnokształcących i zawodowych, co powoduje określone trudności. Nie można jednak w obecnej sytuacji czekać jeszcze 9 lat do ostatecznego zakończenia reformy z napisaniem podręcznika, który jest już dzisiaj bardzo

potrzebny. Dlatego został on napisany teraz z tym zastrzeżeniem, że w dalszych wydaniach zostaną wprowadzone te zmiany, którym ewentualnie ulegnie przyjęty dzisiaj projekt zreformowanego systemu edukacji narodowej, a w jego ramach projekt reformy kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo.

Największa trudność polegała jednak na tym, iż dotychczasowa nasza wiedza z zakresu pedagogiki upośledzonych umysłowo tylko w pewnym stopniu jest oparta na badaniach empirycznych. Gromadzono ją i tworzono przeważnie spekulatywnie, opierając się w wysokim stopniu na założeniach pedagogiki ogólnej i takich nauk pokrewnych, jak: fizjologia, neurologia, psychologia, socjologia i inne. Takie „tworzenie” pedagogiki specjalnej na podstawie zdobyczy nauk pokrewnych wymaga nie dokonanej do tej pory empirycznej weryfikacji szeregu twierdzeń. Prawdą jest, że obecnie zarówno u nas, jak i za granicą coraz częściej pojawiają się publikacje oparte na rzetelnych badaniach naukowych, lecz nie mamy do tej pory pełnego, uporządkowanego systemu wiedzy o wychowaniu i nauczaniu upośledzonych umysłowo. Takiego systemu przez długie lata jeszcze nie będziemy mieli, a ponadto w związku z ciągłym postępowaniem wiedzy będzie on wciąż ulegał zmianom. Dlatego wydaje się, iż uzasadnione jest w pełni podjęcie przy dzisiejszej, znacznie już pogłębionej wiedzy, próby opracowania podręcznika przy równoczesnym uświadomieniu sobie, że wraz z rozwojem nauki o dzieciach upośledzonych i pracy pedagogicznej z nimi będzie on ulegał zmianom.

Pracując nad niniejszym wydawnictwem autorzy świadomie starali się wykazać i zachować powiązanie oligofrenopedagogiki z całą pedagogiką ogólną i specjalną, wychodząc z przekonania, że nauki te z pożytkiem mogą i powinny wzajemnie korzystać ze swego dorobku. Równocześnie jednak starali się zwracać uwagę na odrębność oligofrenopedagogiki oraz szeregu przyjętych w niej założeń i rozwiązań. Ponadto autorzy próbowali obiektywnie wskazać nie tylko na problemy zbadane i rozwiązane, lecz i na te, które w świetle dzisiejszej wiedzy budzą wątpliwości i wymagają dalszych badań. Jeżeli skłoni to czytelników do głębszej analizy tych problemów, a nawet do samodzielnego poszukiwania skuteczniejszych rozwiązań i opracowań — będzie to dla autorów źródłem ogromnej satysfakcji.

Trudne i skomplikowane, specjalistyczne zagadnienia autorzy starali się przedstawiać w możliwie przystępnej formie, mając na względzie możliwość sięgania po tę pracę przez ludzi bez specjalistycznego przygotowania, lecz zainteresowanych poruszaną w niej problematyką.

Cała praca dzieli się na sześć części.

W części pierwszej omówione zostały przyczyny i istota upośledzenia umysłowego oraz stosunek społeczeństwa do ludzi upośledzonych. Prze-

analizowano też w niej obecnie przyjęte sposoby rozwiązywania tego zagadnienia.

Część druga obejmuje zagadnienia ogólnopedagogiczne. Omówiono w niej różnice występujące między pedagogiką ogólną, specjalną i oligofrenopedagogiką, dyscypliny badawczo-naukowe i formy praktycznej działalności oraz cele, zasady, metody, środki i organizację nauczania, a także sposoby kwalifikowania i kierowania dziećmi upośledzonych umysłowo do odpowiednich form kształcenia specjalnego.

W części trzeciej jest mowa o konkretnej pracy wychowawczej rodziców i opiekunów z dziećmi głęboko upośledzonymi umysłowo w procesie ich usprawniania, a także o wychowaniu i przesposobieniu do użytecznej społecznie pracy i życia dzieci znacznie i umiarkowanie upośledzonych umysłowo.

Część czwarta dotyczy nauczania i wychowania dzieci lekko upośledzonych umysłowo w przedszkolach i w początkowych klasach szkół specjalnych. Omówiono w niej obowiązującą w naszym kraju metodę ośrodków pracy oraz wskazano na podstawowe trudności i sposoby pokonywania ich w toku zapoznawania dzieci z treściami nauczania wchodzącymi w skład poszczególnych przedmiotów.

Część piąta omawia nauczanie dzieci lekko upośledzonych umysłowo przedmiotów ogólnokształcących (w klasach IV - VIII) i przygotowanie do zawodu (w klasach IV - X) oraz zatrudnianie i pracę zawodową absolwentów szkół specjalnych. W części tej przedstawiono również pracę z dziećmi upośledzonymi umysłowo posiadającymi dodatkowe odchylenia od normy (np. niedostosowanie społeczne, głuchota, ślepotą).

Część szósta przedstawia najważniejsze zagadnienia dotyczące systemu kształcenia upośledzonych umysłowo, przygotowania kadr pedagogicznych i perspektyw tego działu szkolnictwa.

W celu ułatwienia czytelnikowi szybkiego dotarcia do interesujących go problemów (lub autorów) zamieszczono również indeks zagadnień (i nazwisk).

W tym też miejscu dziękuję żyjącym i tym, którzy już na zawsze odeszli, Kolegom-Przyjaciołom, Wieloletnim Współpracownikom, z którymi po wojnie razem odbudowywaliśmy szkolnictwo specjalne i pracowaliśmy nad jego rozwojem w Polsce Ludowej. Dziękuję za ich zapał i ogromną wiarę w sens tej pracy, za ciągle poszukiwanie coraz lepszych rozwiązań organizacyjnych i metodycznych oraz za domaganie się opracowań, które mogłyby dopomóc nauczycielom w ich codziennej, trudnej i pełnej poświęcenia pracy. Dzięki tej ich postawie powstało to opracowanie.

Pani prof. Zofii Sękowskiej, prof. Janowi Szczepańskiemu, prof. Stanisławowi Jedlewskiemu, prof. Leonowi Kaczmarkowi i innym dziękuję za wielokrotne, często długo trwające rozmowy i dyskusje na tematy

związane z zagadnieniami wchodzącymi w skład niniejszej pracy. Przyczynili się oni do takiego, a nie innego ich ujęcia.

Panu prof. Tadeuszowi Krajewskiemu serdecznie dziękuję za wnikliwą recenzję pierwszych założeń i planu niniejszego podręcznika, gdyż umożliwiło to jego właściwą konstrukcję.

Szczególnie dziękuję Panu prof. Ottonowi Lipkowskiemu za przychylną, lecz dogłębną recenzję całej pracy już po jej napisaniu oraz za dalsze rozmowy i dyskusje. Pozwoliło to na wyjaśnienie i uzgodnienie szeregu poglądów oraz na dalszą korektę pracy, co przyczyniło się do jej większej przejrzystości i bardziej przekonującego ujęcia szeregu występujących w niej problemów.

Wszystkim Szanownym Kolegom biorącym udział w niniejszym opracowaniu dziękuję za wielki wspólny trud i wysiłek, za przyjęcie proponowanych podstawowych założeń, za rzetelną pracę oraz wspólne poszukiwanie najlepszych rozwiązań.

Kazimierz Kirejczyk

Warszawa, listopad 1979 r.